

RECEPCIJA DVEH ADAMIČEVIH ROMANOV O RESNIČNIH DOGODKIH

Po stari teoriji dva avtobiografska romana Louisa Adamiča nista lepa literatura. Toda knjigi *Laughing in the Jungle* (1932) in *The Native's Return* (1934) sta bili deležni številnih laskavih ocen in nagrad v ZDA. Carey McWilliams pravi, da je »Adamič obenem propagandist in umetnik«, toda »Umetnost in propaganda, sta si v nasprotju.« Na novo je ocenila Adamiča v svoji disertaciji (1997) Tatjana Dumas Rodica: »Adamič se je imel za žurnalista in literata, tako kot Norman Mailer ob knjigi *The Executioner's Song*, 1979, ki je dobila Pulitzerjevo nagrado.«

literarni žurnalizem, avtobiografski roman, recepcija, izseljenska književnost, L. Adamič, *Laughing in the Jungle, The Native's Return*

According to the old theory, two autobiographical novels by Louis Adamic do not fall in the category of *belles lettres*. But the books *Laughing in the Jungle* (1932) and *The Native's Return* (1934) received numerous flattering reviews and awards in the U.S. Carey McWilliams says that "Adamic /was/ a propagandist and also an artist," but "a/rt and propaganda, are nowadays opposed." Adamic's work was reassessed in 1997 with Tatjana Dumas Rodica's dissertation: "*Adamic s'est considéré comme un journaliste littéraire, semblable en cela à Norman Mailer, après qu'il eut publié en 1979 The Executioner's Song. Le roman obtint le prix Pulitzer.*"

literary journalism, autobiographical novel, reader-response, immigrant literature, L. Adamic, *Laughing in the Jungle, The Native's Return*

Kdaj lahko tekst, ki piše o resničnih dogodkih (poročilo, biografijo, zgodovino) ocenimo kot umetniško literarno delo, kot roman? Na to vprašanje bom poskusil odgovoriti s primeri avtobiografskih romanov Louisa Adamiča, ki jim nekateri arbitri pri nas odrekajo umetniško vrednost v nasprotju s številnimi ameriškimi ocenjevalci, ki jih štejejo za višek tedanjega pisanja v Združenih državah.

Odgovor ponujata dva avtobiografska romana Louisa Adamiča. Po stari teoriji o romanu njegovo delo ni lepa literatura. Webster, 1965, piše: *novel = an invented prose narrative; fiction = an invented story*. Knjiga *Laughing in the Jungle* (1932) je dobila Guggenheimovo štipendijo, Book of the Month Club pa je knjigo *The Native's Return* (1934) izbral za »knjigo meseca«. Obe deli sta bili deležni v Ameriki laskavih ocen, *ne pa tudi v Sloveniji*. Carey McWilliams je ocenil, da je

»Adamič obenem propagandist in umetnik«, in poudaril nezadostnost stare teorije: »Oba koncepta, umetnost in propaganda, sta si v nasprotju. Umetnik [...] v času socialne tranzicije zapušča preživele umetnostne ideologije.« Na novo je ocenila Adamiča Tatjana Dumas Rodica: »Adamič se je imel za žurnalista in literata, tako kot Norman Mailer ob knjigi *The Executioner's Song*, 1979, ki je dobila Pulitzerjevo nagrado in postala uspešnica, pa je kljub temu sprožila med kritiki polemike. V tej papirnati vojni je zmagal Mailer ... Literarni žurnalist mora čutiti, kaj je pomembno in kaj je aktualno, poleg tega pa mora biti ustvarjalen pisatelj. Adamič je imel vse te lastnosti.«

Adamičevi knjigi *Smeh v džungli*¹ in *Vrnitev v rodni kraj*² sta, kot meni Tatjana Dumas Rodica,³ »najboljša življenjepisna vodnika za razumevanje, kako je izkusil Ameriko Louis Adamic.«⁴ Po stari teoriji o romanu ne gre za umetniški deli, ne gre za romana. Vendar, knjiga *Laughing in the Jungle* je prinesla Adamiču za nagrado Guggenheimovo štipendijo, knjigo *The Native's Return* pa je Book of the Month Club izbral za »knjigo meseca«. Obe knjigi sta bili v Ameriki deležni vrste laskavih ocen.

Tatjana Dumas Rodica jih povzema:

Prvega februarja 1933 je izšla knjiga Louisa Adamiča *The Native's Return*. V Združenih državah je takoj uspela. Še pred izidom je *Book of the Month Club* – organizacija, ki izbira najboljšo knjigo meseca in jo priporoči svojim številnim ameriškim članom – izbrala Adamičevo knjigo za zmagovalko v mesecu februarju. Kar 55.000 izvodov so razposlali svojim ameriškim bralcem, pa so jih naročili še 70.000. Ameriške revije so objavile čez 800 ocen in neki zagrebški dnevnik je sporočil, da še nikdar niso toliko govorili v Ameriki o Jugoslaviji kot tega februarja.

Kritike so bile enoglasne, pričajo o presenečenju nad uspehom knjige. Odmevnost v tedanjih medijih je bila ogromna:

New York Herald:

Ena od tistih knjig, ki jih je bilo treba napisati.

New York Herald Tribune:

The Book of the Month Club že mnogo mesecev ni nagradil knjige, ki se tako dotakne duše. Gre za eno najpomembnejših del, kar sem jih bral.

The Illustrated London News:

Adamič je naslikal očarljivo sliko podeželskega življenja v tem delu Jugoslavije in v njihovem opisu srečanja s starši, brati in sestrami ter drugimi sorodniki, kakor tudi

¹ Louis ADAMIC, *Laughing in the Jungle. The Autobiography of an Immigrant in America*, New York – London: Harper and Brothers, 1932, New York: Arno Press, 1969.

² Louis ADAMIC, *The Native's Return*, New York, 1934.

³ Tine KURENT, Thèse de doctorat présentée par Tatjana Dumas Rodica, *Rodna gruda*, november-décember 2000; isti, Disertacija Tatjana Dumas Rodica: Les Slovènes Américains, *Ecriture et Identité*, *Dvatisoč* 2001, 137–139.

⁴ Tatjana DUMAS RODICA, *Les Slovènes Américains*, Université de Saint-Etienne, 1997, Tome III, chapitre I – *Louis Adamic découvre la »jungle« américaine*, str. 336, moj prevod.

njegove neprizadetosti, ki jo zamenja čustvo prerojenosti, je zaznati občuteno sentimentalnost. Na njegovo veliko presenečenje se je znašel v vlogi »literarnega junaka, ki je dosegel slavo na drugi strani Luže, tako da se so vsi podvizali njemu v čast zaklati pitano tele.

The Literary Digest:

The Native's Return Louisa Adamiča je ena od najsijajnejših knjig, kar jih je izšlo v Združenih državah leta 1934 [...] Uvodna poglavja, ki pripovedujejo, kako je spet našel svojo kmečko družino, so trajna in prelepa pridobitev ameriške literature.

The Fortightly Library:

Bil je mož z dvojno osebnostjo, ki je obiskal svojo rojstno deželo: intelektualno in politično Amerikanec, vendar Amerikanec, v katerem je bila slovenska kmečka ljubezen do preprostih reči v življenju in naravi še toliko živa, da se je razžarela v stiku z izvirom. Prav ta dualizem je najbrž najzanimivejša značilnost njegove knjige. Priča smo najbolj napeti in nenavadni psihološki in intelektualni izkušnji: kako je bistroumen in zavzet človek nekakšnega zahodnjaškega nazora ob povratku v svojo vzhodno domovino še vedno dovolj 'domorodca', da zna ceniti vrline svojega rodu. Tukaj je Slovenec, ki se zna vživetii z obujenim razumevanjem v upanja in strahove, se pravi, v življenje tistih, ki so bili nekoč njegovi kmečki sosedge v Centralni Evropi, še preden je postal moderen Američan.

The Times:

Mr. Adamič se osebno izpoveduje. Njegov amerikanizem se je izkazal za površinsko prevleko v primerjavi z globokimi in podedovanimi jugoslovanskimi nagnjenji. Njegov povratak na Blato in dobrodošlica, ki so jo izkazali njemu in njegovim amerikanski ženi njegovi ostareli starši in cela vas, so zapisani z občutkom in rahlim humorjem. [...] Toda nihče ni dojel smisla te Adamičeve knjige bolje kot njegov prijatelj Henry Seidel Canby, ravnatelj pri *The Saturday Review* v New Yorku, član v »Board of Guggenheim Foundation« in dejavni udeleženec pri Pen Clubu. Piše, da je *The Native's Return* knjiga nove vrste. Louis Adamič ni stari Amerikanec. Rojen je bil v Sloveniji, tukaj je živel kot priseljenec, vendar ne priseljenec stare sorte, ki je tako zavzet za svojo amerikanizacijo, da hitro izgubi vsako objektivnost do ameriškega dogajanja. Svojo pozno mladost je preživel v povojnem obdobju, ko sta mu narastli zavedanje in kriticizem ameriškega sistema tako burno, da je nastala prava literatura. Videl je in v svojih zgodnjih knjigah zapisal učinke mrzlične industrializacije v dvajsetih. Naučil se je biti Američan že takrat, ko vprašanje, kaj je Američan, še ni bilo razjasnjeno. Videl je konec priseljevanja, ko je bil talilni lonec že poln, tako da je prekipeval. In takrat je odšel nazaj v Evropo, v hišo svojega otroštva v Slovenijo. Prišel je domov poln radovednosti, da bi videl, kakšni so bili očetje in matere, bratje in sestre milijonov Slovanov, ki delajo v naših železarnah, ki kopljejo naš premog in čistijo naše hiše, takrat, ko so bili še doma. Louis Adamič se je vrnil domov, domov najprej zato, da bi obiskal rojstno vas in svojo družino; in tam v Sloveniji je, spominjajoč se domotožja ameriških priseljencev, odkril v navalu čustev tiste brezčasne vrednote, ki so jih v preprostem življenju ohranili preprosti kmetje. Malo je bilo zadnja leta napisanih bolj pretresljivih poglavij, kot sta »My Cousin Tone Marries« ali »Death Waits for my Uncle Yanez«, ali bistveno bolj humornih, kot je poglavje »Mr Guggenheim and I Become a Legend.« Priseljenec se

je vrnil domov kot nov človek, ameriški človek, in našel svoj dom in doumel njegove duhovne vrednote bolj kot domačini, tujci ali sociologi s še tako dobro izobrazbo. In njegova na novo rojena slovanska duša se izrazila v angleščini, v kateri se je njegov duh naučil izražati.⁵

New York Times je hvalil Adamičevo knjigo kot »enega od tistih izvirnih del, ki pridejo eno na več let«.

Carey McWilliams, eden od Adamičevih občudovalcev, je napisal o njem celo knjigo.⁶ Adamiča obravnava kot človeka, citira, ocenjuje in razlaga njegovo delo. Pri tem ni slep občudovalec, zna biti tudi kritičen: »Preden začnemo razpravljati o značilnih kvalitetah Adamičevega duha, naj opozorimo na nekaj pomanjkljivosti ... Kljub določenemu čutenju kaj je zdravo, preprosto in očarljivo, ima Adamič šibko estetsko dojemljivost.« Do tega zaključka pride zaradi Adamičevega navdušenja za literarno manj vredna dela, ki imajo propagandno politične značilnosti. »V njem se je vkoreninila navada ocenjevati knjige kot dokumente⁷ [...] Šibko Adamičevo estetsko dojemljivost« si razlaga kot »pomanjkljivo ortodoksno šolanje.⁸ [...] kvalitete, ki karakterizirajo Adamičeva najboljša dela, so, po moje, njihova homogenost, njegov čut za dramatičnost, njegov občutek za razgibanost dogajanja in njegovo hitro zaznavanje prvinskih napetosti.⁹ V najboljšem pomenu besede je Louis Adamič izredno inteligenten kmet – kmet, ki je postal publicist, in kombinacija je, kolikor vem, nadvse edinstvena [...] Preprostost in očarljivost njegovega načina občudovanja vrednega sporočanja, pa naj piše karkoli (bodisi o štrajkih, kmečkih običajih v Jugoslaviji, bodisi o osebnosti Robinsona Jeffersa), je neposreden izraz njegovih bistvenih kmečkih kvalitet njegove narave [...] Začetna poglavja v knjigi *The Native's Return*, zlasti tista, ki pripovedujejo o njegovi vrnitvi domov, so odlični prikaz prepričljivega razpoloženja, ki ga zna s tako lahkoto in brez truda ujeti.«¹⁰

Tukaj se začneja bistvo McCarreyevega razmišljanja:

Značilne poteze v Adamičevi duševnosti in značaju so ga naredile za velikega socialnega propagandista [...] Toliko je bilo zadnje čase napisano o razlikovanju in razpoznavanju med propagando in umetnostjo – pri tem je izhodišče očitno odvisno od politične usmerjenosti (kar je že samo po sebi ironičen komentar o naziranju tistih, ki pridigajo o »čisti« umetnosti) –, da je razglašanje Adamiča za propagandista in obenem za umetnika prehitevanje razpravljanja o zdaj že boleče zlorabljenem zaključku.¹¹ Trditi, da je pisatelj v bistvu propagandist je, po moje, nepotrebna koncesija sedanjim teorijam, kaj je umetnost in kaj je propaganda [...] Oba koncepta, umetnost in propaganda, sta si danes glede na nekdanje dogmatične predpostavke

⁵ Prav tam, str. 394–398.

⁶ Carey McWilliams, *Louis Adamic and Shadow – America*, Los Angeles: Arthur Whipple, 1935. Vsi citati iz te knjige so v mojem prevodu.

⁷ Prav tam, str. 45.

⁸ Prav tam, str. 48.

⁹ Prav tam, str. 50.

¹⁰ Prav tam, str. 51.

¹¹ Prav tam, str. 58.

nasprotna¹² [...] Razprava o umetnosti in propagandi že sama po sebi priznava dejstvo, da je nezadovoljstvo s sedanjimi umetnostnimi ideologijami na široko občuteno.«¹³ Carrey Mc Williams je že takrat spoznal, da stara teorija o romanu ni več zadostna. »Danes se umetnik čuti omejenega v nekdanjih umetnostnih ideologijah¹⁴ [...] Umetnik v času socialne tranzicije zapušča umetnostne ideologije preteklosti in začenja preoblikovati svet umetnosti s svežim poglobljanjem v izkustvo.¹⁵

Problem, kaj je pri Adamiču domišljisko in kaj resnično, je rešila Tatjana Dumas Rodica:

Kako se je Adamič lotil svojega avtobiografskega pisanja? Kaj je v njem vloga priče in vloga junaka? To sta vprašanji, ki se zastavljata ob njegovih dveh velikih avtobiografskih romanih, *Laughing in the Jungle* in *The Native's Return*. Adamič piše romansirano avtobiografijo.¹⁶

Odgovor na vprašanje, ali je Adamičevo avtobiografsko delo iz let 1932–1934 šteti za roman, je našla v novi teoriji o romanu, ki je nastala potem, ko so stari teoretiki raztrgali skoraj pol stoletja pozneje roman Normana Mailera in dela drugih pisateljev žurnalistov:

Vse svoje življenje se je Adamič imel za literarnega žurnalista, podobno kot Norman Mailer, potem ko je leta 1979 objavil zgodbo *The Executioner's Song* ... Mailer jo je imel za 'pravi življenjski roman.' [...] To je zvesto pripovedovanje o celi vrsti pričevanj, ki jih je zbral romanopisec. [...] Roman je dobil Pulitzerjevo nagrado in postal uspešnica, je kljub temu zašel v polemično igro med literarnimi kritiki. Razšli so se pri vprašanju o literarni vrednosti nekega 'žurnalističnega' pisanja. Trudili so se na novo definirati to tehniko pisanja. [...] V novi generaciji pisateljev žurnalistov so Truman Capote, Tom Wolfe, Joan Didion drugi... Norman Mailer je izšel iz te papirnate vojne kot zmagovalec. Razglasili so ga za 'najboljšega žurnalista v državi.'¹⁷ [...] Literarni žurnalist mora imeti občutek za to, kaj je pomembno, kaj je aktualno, polg tega pa mora biti plodovit pisatelj. Louis Adamič je imel vse te lastnosti.¹⁸ [...] Velik literarni talent, ki ga je izkazal Adamič [...] mu je pomagal preko zaprek, ki so ga prej ovirale. Odslej je slaven pisatelj in njegovo mesto v ameriški literaturi je zagotovljeno.¹⁹

Toda na Adamičevo delo so se zgrnile tudi hude kritike, ne sicer literarne, pač pa politične, kajti, kot pravi Dumas Rodica: »Adamič se ni pomišljal sprožiti hudih obtožb proti samemu kralju Aleksandru.« In ga citira: »(Aleksander) je bil mož

¹² Prav tam, str. 64.

¹³ Prav tam, str. 65.

¹⁴ Prav tam, str. 68.

¹⁵ Prav tam, str. 70.

¹⁶ Tatjana DUMAS RODICA, *Les Slovènes Américains*, Université de Saint-Etienne, 1997, Tome III, chapitre II: *Fiction et Histoire dans les oeuvres autobiographiques de Louis Adamic*, str. 383. Citati v mojem prevodu.

¹⁷ Prav tam, str. 424–425.

¹⁸ Prav tam, str. 426.

¹⁹ Prav tam, str. 398.

svojega časa, v isti vrsti z oblastniki trde roke, z Mussolinijem, Hitlerjem, Pilsudskim in z ostalimi tirani in diktatorji. Bil je kolesce v novem političnem sistemu Evrope, pomagal je držati polonci razpadajočo civilizacijo z gangsterskimi metodami.« Posledice so bile hude: »Tako pisanje je je moral Adamič drago plačati.«²⁰

Adamičevih knjig ni prepovedala samo vlada kraljevine Jugoslavije, ampak tudi Hitlerjeva Nemčija, Mussolinijeva Italija in Pilsudskijeva Poljska. To ga ni izučilo; med 2. svetovno vojno si je Adamič dovolil kritizirati tudi nekatere cerkvene ljudi, britanskega premiera²¹ in tudi ameriške mogočnike s skrajne desnice. Končno njegovo pisanje o Titovi Jugoslaviji²² ni več ustrezalo niti Beogradu in v naglici je bila naročena nova knjiga²³ na isto temo, da bi prehiteli Adamiča. Slovenski prevod Adamičevega dela *Orel in korenine* je moral čakati 18 let po angleškem izvorniku, preden so mu dovolili iziti.

²⁰ Prav tam, str. 400.

²¹ Louis ADAMIC, *Dinner at the White House*, New York – London: Harper and Brothers.

²² Louis ADAMIC, *The Eagle and the Roots*, New York: Doubleday and Company, Inc., 1952.

²³ Vlado DEDIER, *Tito*, New York: Simon and Schuster, 1953.